

ZAKROŽENI NOSNI SAMOGLASNIKI V BRIŽINSKIH SPOMENIKIH

Georg Holzer se upira mojemu pred dvajsetimi leti izraženemu mnenju, da odrazi jerov in nosnih samoglasnikov v Brižinskih spomenikih kažejo praslovanski naglasni sestav pred pomikom cirkumfleksa, značilnim za vsa slovenska narečja. Holzerjevo pravilo je nedavno poskušal modificirati Robert Woodhouse s petimi dodatnimi ad hoc podmenami. – Ta dva članka mi ne dajeta razloga za spremembo mojega prvotnega mnenja.

Georg Holzer opposes my argumentation, expressed twenty years ago, that the reflexes of jers and nasal vowels in the Freising Fragments reflect the Proto-Slavic accentual system existing before the operation of the progressive accent shift, which is characteristic of all Slovenian dialects. In a recent article, Robert Woodhouse has proposed to modify Holzer's rule by means of five additional ad hoc assumptions. – These two articles have not given me reason to change my opinion about this problem.

Pred dvajsetimi leti sem dokazoval, da nosni samoglasniki v Brižinskih spomenikih odražajo praslovanski naglasni sestav, obstajajoč pred delovanjem naglasnega pomika, značilnega za vsa slovenska narečja (1975, prim. tudi 1996). Temu pogledu se je uprl Holzer, zagovarjajoč mnenje, da zaokroženi nosni samoglasnik v I in II (ne pa v III) dopušča *u(n)* v končnih zlogih večzložnih besed (kolikor se naslednja beseda ni začejala z nosnim soglasnikom), drugje pa *o(n)* (1986). Zadnji nazor sedaj podpira Woodhouse, ki trdi, da je v III zaokroženi nosni samoglasnik odražen kot *o* za trdimi in kot *u* za mehкими soglasniki (1996). Ker me ti predlogi niso prepričali, je morda razlog za to, da svoje stališče pojasnim.

Podmena, da se v Brižinskih spomenikih odraža praslovanski naglasni sestav, se opira v prvi vrsti na ohranitev šibkih jerov, če so bili naglašeni. Tako nahajamo začetni naglas v III 21 *Kibogu*, I 27 *zenebeze*, II 22 *pulti*, II 26 *mirze* kot nasprotje k II 83 *ctomu*, I 32 *ztemi*, II 5 *slzna*, III 58 *mrtuim*. Podobno je zaokroženi nosni samoglasnik naglašeni *o* v II 13 (*boi*)*do*, 25 (*pre*)*stopam*, 81 *bodi*, 112 *bo(dete)*, ponaaglasni *u* pa v II 8 *zavuiztiu*, 9 (*ne*)*priiazninu*, 20 *trebu*, 104 *ssl. nasu, praudnu vuerun ipraudnu izbovuediu*. Odločilna točka pri tem utemeljevanju je, da je izbira med pregibnima končajema *-o* in *-u* pogojena leksikalno. Tako najdemo prvoosebni edninski *-u* devetkrat pri petih glagolih in *-o* štirikrat pri treh drugih glagolih, toda nikoli ne obeh, tj. *-u* in *-o*, pri istem glagolu. Podobno najdemo pri a-osnovah *-u* devetkrat pri petih samostalnikih in *-o* dvakrat pri dveh drugih samostalnikih. Celo izjeme glede naglasnega pravila kažejo rednost, ki zahteva razlogo: kontrakcijski nosni samoglasnik se piše z *-o* v *mo* (3x), *tuo*, *to*, medtem ko se nekontrakcijska končnica svojilnega zaimka piše z *-u* v I 11 *moiv izpovued*, III 66 *moiu dusu*, III 51 *tuuoiu milozt*, nikoli *-o*, kar sugerira, da je bila zaimenska končnica zaimka nenaaglašena pred začetnim naglasom naslednjega samostalnika.

V primeri s Holzerjem (1986: 32) moja teorija napoveduje 52 odrazov zaokroženega nosnega samoglasnika pravilno, dopušča 10 nasprotnih primerov in

ne dovoljuje nobenih sklepov za 21 primerov. Zadnji so v veliki meri posledica njegovega neupoštevanja naglasne razvidnosti. V nadaljnjem bom najprej obravnaval domnevne nasprotno primere, nato pa nadaljeval razpravljanje o domnevno nesklepnih primerih:

(1) II 49 *bozzekacho*, II 98 *stradacho*, III 42 *bodo*. Izglasni *-o* v teh oblikah je po moji teoriji res nepričakovan in se lahko primerja s pojavitvijo *-o*-ja za *-u* v II 60 *vuirch/nemo*, kakor sem bil že opozoril (1975: 410).

(2) I 11 *moiv* (*izpovued*), III 51 *tuuoiu* (*milozi*), III 66 *moiu* (*dusu*). V teh primerih domnevam, da je bil naglas svojilnega zaimka izgubljen pred začetnim naglasom naslednjega samostalnika (gl. zgoraj).

(3) II 88 *iuse*. Tudi tukaj sem domneval šibki naglas (1975: 411). Sedaj mislim, da je bil nosni samoglasnik v tej besedi prednaglasen (1996: 143, 149).

(4) 104 *nasu*. Tukaj predvidevam kratki nosni samoglasnik. Upoštevati je, da so bili po izgubi medsamoglasniškega *j samoglasniki kontrahirani pred delovanjem Dybojevega zakona, kar se lahko datira vsaj 200 let pred Brižinskimi spomeniki (prim. Kortlandt 1975a: 39). Pozneje so nekontrahirane oblike deloma rezultat vzvratne tvorbe, ki so se dogajale, ko je bil pogojevalni dejavnik izgubljen kot posledica naglasnega umika s končnih jerov, Dybojev naglasni premik, in kot izguba akutskega tona.

(5) III 38 *ptiuuo* /*bogu* poleg I 19 *protiubogu* *iprotiu* *me/mu* *creztu*. Tukaj domnevam umik naglasa z *bogu* predvsem na spred stoječi nosni samoglasnik (1996: 142, 151).

(6) II 19 *sunt*. To je jasno latinsko pravopisje (prim. že Kolarič 1968: 54).

(7) I 29 *poronso*, III 61 *poruso*, III 54 (*na*)*zudinem*, III 57 *zodit* in II 88 *iuse* imajo nosni samoglasnik v prednaglasnem položaju. Holzer ne pojasnjuje, zakaj se različni odrazi v istem korenu najdejo samo v prednaglasnih zlogih.

(8) I 7 *choku*, III 48 *chocu*, I 13 *pomngu* (2x), I 22 in 24 *tuoriv* imajo začetni naglas, ker pripadajo premičnemu naglasnemu vzorcu (c), kakor se pojasnjuje iz moderne slovenske tretjeosebne množinske oblike *hoté* in iz primerjalne slovanske razvidnosti (prim. Kortlandt 1975: 409 z nanosnicami).¹ Holzer se ne meni za primerjalno razvidnost in misli, da je v teh primerih izbira poljubna. Človek se lahko samo čudi, kako dolgo še nekateri kolegi ne bodo upoštevali dela, ki so ga opravili Stang, Dybo, Illič-Svityč, Ebeling, Garde in jaz sam, in ne priznavali tega, kar se je doseglo na področju slovanskega naglasoslovja v zadnjih 40 letih (za uvod prim. Kortlandt 1978).

(9) I 29 *poronso*, III 61 *poruso*, III 11 *izco*, III 1 *zaglagolo* imajo končni naglas, ker pripadajo naglasnemu vzorcu (b) v skladu s primerjalno razvidnostjo.

(10) I 14 *vuolu* (2x), I 32 *vueliu*, II 8 *ne/priiazninu*, II 34 *bosiu*, II 104 *nasu* *prau/dnu* *vuerun* *ipraudnv* *izbovuediu* imajo vsi kratka sklonila, kar je v tako starem besedilu komaj znamenito. Tukaj Holzer spet vzdržuje svoj agnostični pogled.

¹ Naglasna znamenja v vrsti 2 (Kortlandt 1975: 409) so jasno posledica tiskarjeve pomote.

(11) III 22 (*Dabim*) *cisto* (*izpouued ztuoril*) 'da bi storil čisto spoved'. Tukaj dopuščam, da bi prej pričakovali neskrčeno končnico, dajajočo *-u* za naglasom.

(12) II 87 *izio prio*, III 10 *iz/emlo* imata končni naglas kot posledico Dybojevega zakona. Končni naglas v zadnjem primeru je zelo star in potrjen v kajkavščini in stari ruščini (prim. Kortlandt 1975: 410, z nanosnicami). Glede na primerjalni razvid zdaj mislim, da je bilo *zio* dvozložno (1996: 149 proti Kolariču 1968: 213, Kortlandt 1975: 409, Logar 1993: 76).

Tako sklepam, da moja teorija od Holzerjevih 83 pravilno napoveduje 73 primerov in dvojnice dopušča v 5 prednaglasnih odrazih (ki jih Holzer ne razlaga). Nepričakovano je znižanje končnega *-u* v *-o* v 4 primerih, kakor je v II 60 *vuirch/nemo* (česar Holzer ne obravnava). Oblika *sunt* je latinsko pravopisje. Holzer ne šteje I 5 *musenicom*, ki je nasprotujoči primer njegovi teoriji in kar je lahko sposojenka.

Da bi se Holzerjeva teorija lahko primerjala z mojo, se zdi koristno naštetih primere, v katerih je zaokroženi nosni samoglasnik odražen kot *o(n)* v zadnjih zlogih večzložnih besed, kot *u(n)* pa drugod, ker ti tvorijo protiizvidnost k temu glasovnemu pravilu:²

I 29	poronso	I 5	musenicom
II 12	boi/do	II 19	sunt
II 49	bozzekacho	II 88	iuse
II 87	zio	III 54	zudinem
II 87	prio	III 61	poruso
II 98	stradacho		
II 107	vue/lico		
III 1	zaglagolo		
III 10	z/emlo		
III 11	izco		
III 22	cisto		
III 38	ptiuuo		
III 42	bodo		
III 61	poruso		

Izkaže se, da je nepričakovani *-o* za *-u* Holzerjev veliki problem. Pomniti je, da se I 5 *musenicom*, III 54 *zudinem*, III 61 *poruso* pomerjajo s III 16 *mose/nic*, III 57 *zodit*, I 29 *poronso* (gl. zgoraj).

Da bi prilagodil protirazvidnost, Holzer svoje pravilo modificira v dveh pogledih. Najprej domneva, da je bil odraz zaokroženega nosnega samoglasnika *u* na koncu besede znižan v *-o* pred začetnim nosnim soglasnikom naslednje besede. Še več, dodatno pravilo velja samo za 4 izmed 14 nasprotujočih primerov, in vsi izmed njih imajo skladienjsko mejo za nosnim samoglasnikom: I 29 (*Milostivui bose*) *tebe poronso me telo* '(Usmiljeni Bog,) tebi izročam svoje telo', II 12 *strazti Ipetzali*

² Ponesrečeno primerjanje iz III 1 *zaglagolo* s 5 *uze mo/goki*, 10 *iz/emlo*, 11 *izco* (Kortlandt 1975: 409) (kar Holzer krivo razlaga kot moj prispevek zadnje omenjenih oblik k BS II) je jasna posledica tiskarjeve napake.

boi/do neimoki 'so prišli trpljenje in žalosti in bolezní', II 48 *malo mogoncka /uime bosie bozzekacho /mrzna zigreahu* 'obiskovali bolnega v božjem imenu, greli prezeblega', II 97 *preise nassi zesztoco /stradacho nebo ie te/pechu* 'poprej so naši težko trpeli, ker so jih topli' (v osnovi Benedikov prevod prvotno latinskega Kopitarjevega prevoda v Glagoliti Clozianu 1995). Ni niti nižanja pri II 46 *bozza /obuiachu naga ode/achu malo mogoncka* 'so bosega obuvali, nagega oblačili, bolnega /.../' , niti pri II 98 *nebo ie te/pechu metlami* 'toplí so jih namreč s šibami', III 50 (*Daimi /bose gozpodi*) *tuuoíu /mílozt* '(Daj mi, Gospod Bog,) svojo mílost', kljub tesni skladenjski povezavi v zadnjih dveh primerih. Iz tega sledi, da varno lahko opustimo domnevni vpliv nosnega soglasnika na začetku naslednje besede.

Drugič: Holzer srečen izloča BS III iz svojega korpusa, čeprav sta II in III pisana z isto roko, v nasprotju z BS I. To odpravlja 7 od 14 nasprotnih primerov končnega *-o* za *-u* in 2 od petih primerov sredinskega *-u-* za *-o-*. Ostaja mu 6 protiprimerov nasproti 23 pravilnim napovedim končnega *-u* in 2 nasprotna primera nasproti 9 pravilnim napovedim za *-o-* v BS II. Čeprav je to boljše kakor seštevek 9 protiprimerov nasproti 11 pravilnim napovedim za BS III, ni impresivno. Glavni ugovor Holzerjevi metodologiji pa je, da ni razloga za predpostavko, da bi sploh vodilo k smiselnemu rezultatu.

V nedavnem sestavku je Woodhouse predlagal modificirati Holzerjevo pravilo s pomočjo dodatne vrste podmen *ad hoc* (1996):

(1) Ne da bi bil zavrgel nižanje končnega *-u* v *-o* pred začetnim nosnim soglasnikom, pripominja, da je odraz zaokroženega nosnega samoglasnika *-u-*, če je samoglasnik predhodnega zloga enak kakor samoglasnik, ki sledi začetnemu nosnemu samoglasniku naslednje besede, medtem ko je odraz *-o-*, če je samoglasnik predhodnega zloga različen od samoglasnika, ki sledi začetnemu nosnemu soglasniku naslednje besede: II 46 *bozza /obuiachu naga ode/achu malo mogoncka* in II 98 *te/pechu metlami* nasproti I 29 *poronso me telo*, II 12 *boi/do neimoki*, II 49 *poz-zekacho /mrzna zigreahu*, II 98 *stradacho nebo ie te/pechu*. Na podlagi svojega bizarnega pravila Woodhouse zavrača običajno popravno enoto II 13 *neimoki* v *inemoki*, ker to odpravlja njegovo razlago končnega *-o* v *boido*. Očitno ne čuti potrebe razpravljati o III 51 *tuuoíu /mílozt*, ki bi tvorilo še en protiprimer.

(2) Woodhouse pripisuje *-u-* v II 19 *sumt* dejstvu, da je edini zaprti enozložnik z zaokroženim nosnim samoglasnikom v korpusu.

(3) Navaja *-o* v II 107 *vue/lico* kot »dragoceno potrditev, da se je prilikovanje pridevniških končnic zaimenskim, ki bo postala tako odlična značilnost južne (in vzhodne) slovanščine, čeprav ne nujno slovenščine, začelo, kakor je treba pričakovati, s sosednjimi enotami v skladu z istoimensko zvezo« (1996: 53s) in vzdržuje mnenje, da se ta »dragoceni glasnik bodoče pomembne oblikovne spremembe zdi žalostno spregledan« in da je eden izmed dveh »doslej ne nedvomnih srbokroaktizmov«, ki jih je on odkril v BS (1996: 57).

(4) Woodhouse razlaga *-i-* pred *-o* v II 87 *prio* kot znamenje palatalizacije, tako da je *-r-* nezložen, ne glede na primerjalni razvid.

(5) Predlaga, da je *-u-* v II 88 *iuse* »nasledek paradoksalnega dejstva oblikoslovno končnega nosnika, ki je pa vendarle umeščen sredinsko znotraj fonetičnega dvozložnika« (1996: 54).

Meni se zdi, da so vsa ta razmišljanja čisto brez koristi. Za BS III Woodhouse predlaga drugo vrsto dodatnih podmen. V skladu s svojim glavnim pravilom je zaokroženi nosni samoglasnik odražen kot *o* za trdimi in kot *u* za mehкими soglasniki. To velja za 14 od 20 primerov in obsega 5 protivnih primerov: III 1 *zaglagolo*, 10 *Iz/emlo*, 54 (*na*)*zudinem*, 61 *poruso* (korenski samoglasnik) in bodisi 61 *poruso* (končaj) ali *dusu*. Da bi odpravil nasprotne razvide, Woodhouse domneva, da je *l* v *zaglagolo* in *zemlo* ter *č* v *poruso* trd, medtem ko je *š* v *dusu* mehek, pritegujoč domnevno depalatalizacijo *č*-ja kot drugi njegov »doslej nedvomni srbokroatizem« v BS. V *poruso* pripisuje *-u-* k predhodnemu *-r-* in *-u-* v *zudinem* jeru naslednjega zloga. Ostaja nejasno, kako je bil njegov članek sprejet za objavo v znanstvenem časopisu.

Sestavka, ki ju presojujamo, mi nista dala razloga, da bi spremenil svojo misel, da jera in nosna samoglasnika v Brižinskih spomenikih ne bi bila zelo star sestav naglaševanja. Arhaična značilnost tega naglasnega sestava ni presenečanje, ker imamo opraviti z zelo starim besedilom. Znamenito dejstvo je, da izpričane oblike ustrezajo našim pričakovanjem tako dobro in s tem potrjujejo naše rekonstrukcije.³ Pokaže se, da Brižinski spomeniki dajejo najstarejšo dokumentarno razvidnost praslovanskega naglasnega sestava.

Iz nemščine prevedel
Jože Toporišič

NAVEDENKE

- HOLZER, Georg, 1986: Die Reflexe des hintern Nasalvokals **q* in den Freisinger Denkmälern. *Wiener slavistisches Jahrbuch* 23. 29–35.
- KOLARIČ, Rudolf, 1968: Sprachliche Analyse, *Freisinger Denkmäler: Brižinski spomeniki* (ed. J. Pogačnik). München: Rudolf Trofenik. 18–120.
- KORTLANDT, Frederik, 1975: Jers and nasal vowels in the Freising Fragments. *Slavistična revija* 23. 405–412.
- 1975a: *Slavic accentuation: A study in relative chronology*. Lisse: Peter de Ridder.
- 1978: On the history of Slavic accentuation, *Zetischrift für vergleichende Sprachforschung* 92. 269–281.
- 1994: O naglasnih znamenjih v Brižinskem spomeniku I, *Slavistična revija* 42. 579–581.
- 1996: The accentual system of the Freising Manuscripts, *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana: SAZU. 141–151.
- LOGAR, Tine, 1993: Fonetični prepis, *Brižinski spomeniki: Znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: SAZU. 65–81.

³Na popolno ohranitev nosnih samoglasnikov v BS lahko sklepamo iz naglasnih znamenj na I 7 *chokú*, 8 *vueruiú*, 17 *zpe* (2x), 22 *tuoriv*, 23 *zé*, 24 *tuoriv*, 28 *otél*, 30 *mó* (2x), 30 *dusú*, 32 *tuó*, kar je prvotno zaznamovalo istozložno nosnost (prim. Kortlandt 1994).

STONE, Gerald, 1993: Angleški prevod. *Brižinski spomeniki: Znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: SAZU. 120–129. Zamenjano s prevodom iz Kopitarjevega Cločevega glagolita.

WOODHOUSE, Robert, 1996: Notes on the reflexes of the Proto-Slavonic back nasal vowel in the Freising Fragments. *Australian Slavonic and East European studies* 10. 51–58.

SUMMARY

Twenty years ago I argued that reflexes of jers and nasal vowels in the Freising Fragments reflect the Proto-Slavic accentual system existing before the operation of the progressive accent shift, which is characteristic of all Slovenian dialects (1975, cf. also 1996). This view was opposed by Holzer, who argues that in I and II (but not in III) the rounded nasal vowel yielded u(n) in final syllables of polysyllabic words (unless the following word began with a nasal consonant) and o(n) elsewhere (1986). The latter view is now endorsed by Woodhouse, who claims that in III the rounded nasal vowel is reflected as o after hard and u after soft consonants (1996). As I have not been convinced by these proposals, there may be a reason to clarify my position here. According to Holzer (1986: 32), my theory predicts 52 reflexes of the rounded nasal vowel correctly, yields 10 contrary examples, and allows no conclusion in 21 instances. The latter are largely the result of his disregard of the accentological evidence. In the paper I first discuss the allegedly contrary instances and then proceed to a discussion of the allegedly inconclusive cases.

In a recent article, Woodhouse has proposed to modify Holzer's rule by means of five additional ad hoc assumptions (1996). – It seems to me that all of these considerations are useless. For FF III Woodhouse submits another series of additional hypotheses.

The two articles under review have not given me reason to change my opinion that the reflexes of the jers and nasal vowels in the Freising Fragments reflect a very archaic system of accentuation. The archaic character of this accentual system is no surprise because we are dealing with a very old text. The remarkable fact is that the attested forms fit our expectations so nicely and thereby confirm our reconstructions. It turns out that the Freising Fragments provide the oldest documentary evidence for the Proto-Slavic accentual system.